

Kurt Muhammed Efendi'nin Tasavvufî Bir Rüyâ Tabirnâmesi

Dr. Mustafa TATÇI

Tasavvufî Türk Edebiyatı bünyesinde gelişen pek çok türden birisi de, rüyaları ve tabirlerini ihtiva eden «Tabir-nâme» veya «Vakıa-nâme» adlı eserlerdir. Bu tür eserler, pek çok örneği bulunmasına rağmen, günümüzde bir kaç araştırmanın dışında derinliğine incelenmemiştir¹.

Tamamen seyr-ü sülûk ehli mutasavvıflar için kaleme alınan tasavvufî rüyâ tabirleri, avama hitap eden tabir-nâmelerden bir hayli farklıdır. Bu tür eserlerde anılan motifler ve yorumları «bâtini» olarak ele alınmakta ve rüyalar, hazarat-ı hamstan «âlem-i misâl»e dayandırılmaktadır. Âlem-i misâl, Gayb âlemiyle Şühûd âleminin arasında olduğuna göre, rüyâ süfîlerce «gaybî hakikatin misâl âlemi vasıtasıyla şehadet âlemine rumuzlarla yansması» şeklinde değerlendirilmektedir. Aşağıda metnini vereceğimiz Kurt Muhammed Efendi'nin tabir-nâmesi de, hazarat-ı hams ve nefis makamları gözetilerek kaleme alınmış bir örnektir.

Risalenin müellifi Muhammed Efendi, XVI. Yüzyılda yaşayan Halveti meşayihindedir. Tatarpazarcığı'nda doğmuştur. Künyesi «Muhammed ibn Ömer'dir. Âlet ilimlerini öğrendikten sonra Halveti şeyhi Sofyalı Bâli Efendi'ye² bağlanmış ve tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Sofyalı Bali Efendi vefat edince (1552) Muhammed Efendi post-nişin olmuş, bir müddet İstanbul'da, Kadırga Sokullu Mehmed Dergâhı'nda şeyhlik yapmıştır. Şeyhin vefatına (M. 1587)'ye tekâbüleden «Huld-i Âşyan» ibaresi tarih düşürülmüştür. O'nun hayatı ve eserleri

bildiğimiz kadarıyla, henüz incelenmemiştir.

Bursalı Mehmet Tahir tarafından tesbit edilen kısa hayat hikâyesi ve eserlerinden bilinenlerinin isimleri, Kurt Muhammed Efendi'yi tanımamıza yetmese de, burada söz konusu ettiğimiz Rüyâ Tabir-nâmesi'nden' O'nun güçlü bir mutasavvıf olduğunu anlıyoruz. Müellifin «Etvâr-ı Seb'a» adlı diğer bir risâlesi, adından anlaşıldığı gibi, sülûk mertebelerinin özelliklerini anlatmaktadır³.

Edebiyatımızda, bilhassa tasavvufî çok sayıda tabir-nâme olmasına rağmen, bunların tarihçesi, yayılma sahaları, mistik hüviyetleri, folklorumuzda etkileri ve motif indeksi henüz ciddi manâda ele alınmamıştır. Tabir-nâmeler üzerinde böyle bir çalışmanın yapılabilmesi için evvelâ metinlerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Kurt Muhammed Efendi'nin tabir-nâmesi'ni yayınlamaktan gayemiz de, söz konusu çalışmaya bir zemin hazırlamaktır. Daha önce aynı gayeyle Niyâzi-i Mısrî'nin «tabirât-ı Vakıat'ını neşretmiştik.

Şeyh Muhammed Efendi'nin aşağıda metnini vereceğimiz tabir-nâme adlı risalesi elimizde bulunan bir mecmua içindedir. «Mecmua»yı derleyen belli olmadığı gibi, her hangi bir tarih kaydına da rastlanmıyor. Kağıt ve yazı karakterinden anlaşılan, yazmanın bir hayli eski olduğudur. Mecmuada bazı sayfalar boştur. İçinde, rüyâ tabir-nâmesinden başka, pek çok dua, çeşitli notlar, ilaç reçeteleri ve şiirleri mevcuttur. Muhammed Efendinin ese-

ri, yazmanın 59b - 63b varakları arasındadır. Eserin ismi ve müellifi, 59a' da ayrıca yazılmıştır. Yazı işlek bir nesittir⁴.

Şeyh Muhammed Efendi, tabirlerini yedi nefis merhalesini birer daire şeklinde düşünerek yapmaktadır. Bu tabirler, müellifin belirttiğine göre «ihvan»ın isteği üzerine yapılmıştır. Mutasavvıfımız bu eserinde rüyaları, Hz. Peygamber'in irşad faaliyetinde kullandığı mühim bir unsur olarak takdim etmektedir. O'na göre, kişinin «nefsini bilmesi, Rabbini tanınması» için rüyalarının mahiyetini anlaması gerekmektedir. Hazret-i Peygamber'den sonra bazı ashab ve daha sonra gelen meşâyih-ı âzâm, sufiye has irşadda rüya tabirini kullandılar. Müellifimiz, meşâyih'in yaptığı tabirler için şöyle diyor:

«...meşâyih-ı âzâm dahı gelüp tâlib-i Hak olanlara selefden gördükleri üzere yol gösterüp vak'alarında hergün kesbettikleri bir şekli temessül edip Hazret-i Hak bunları tenzib ü tathir-i ahlak için ve ıslah-ı nefis için gösterüp mürid olan kimseye mürşid dahı ol müridin vak'asını kangı dairedendür bilüp bunun üzerine ta'bir idüp irşad eder...» Bu sözlerden sonra müellif, yedi nefis dairesini verir:

«...Bu sıfatlar için yedi daire va'z eyledik. Müşkilleri her sıfatın dairesinde zikrolunmuş olunur...» dediği bu daireler sırasıyla şunlardır:

1. Nefs-i Emmare
2. Nefs-i Levvâme
3. Nefs-i Mülhime
4. Nefs-i Mutmainne
5. Nefs-i Raziyye
6. Nefs-i Marziyye
7. Nefs-i Safiyye

Bu kısa takrizden sonra, metnin çevirisini olduğu gibi veriyoruz.

TÂ'BİR-NÂME

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd ol Allah'a ki cem'i mahlûkatı halk itdükten sonra mahlûkat emri üzerine olsunlar için kütüb inzâl idüp ve dahı peygamberler gönderdi. Tarik-ı müstâkime irşad için, Husûsa ki, ol mahbûbıla Muhammed Resûlu'l-lâhı irsâl itdü, ümmetini irşad için. Zirâ, nefis ıslah olmagıçün ve nefis ıslah olmayıcak insân ma'arif-i İlähiyyeye vâsıl olmaz. Anun için ki, Habib-i Ekrem ve Resûl-i Mükerrer buyurdu ki, «Mon 'arefe nefsehu fekad' arefe Rabbehu»* Ve bundan sonra, ashâb-ı güzîn ve 'ulemâ-i yakîn geldiler, irşad-ı ümmet idüp gitdiler. (R.A) Ve bundan sonra, Hulefâ-i tâbi'in-i râsîdin ve muktedâ-yı ehl-i yakîn gelüp, ehl-i İslâm'ı cânib-i Hakk'a irşad itdiler. Ve meşâyih-ı 'âzam dahı gelüp tâlib-i Hakk olanlara selefden gördükleri üzere yol gösterüp vak'alarında her gün kesb itdükleri bir şekli temessül idüp Hazret-i Hak bunları tehzib ü tathir-i ahlak için ve ıslah-ı nefis için gösterüp mürid olan kimseye mürşid dahı ol müridin vakı'asında kangı dá'iresindendür bilüp bunun üzerine ta'bir idüp irşad eder. Ne olsa bu fakirül-hâl ve'l-muhtac ilâ rahmetu'llahi'l-mute'al.

Bazı karındaşlar didiler ki, vak'alarımızı görürüz ammâ sizün buyduğunuz yidi dá'irenün kangısından olduğın bilmezüz, didiler. Dâire nedür tafsil idivirün didüklerine binâen, bu za'if dahı yidi dá'iredeki vakıayı meşâyih nefsinden beyân itmışlerdür. Ol dá'irenün isimleri nedür beyân idelüm. Tâlib-i Hakk olanlara ıslah-ı nefis itmeğe hırs hâsıl olup vak'aları kangı daireden olduğın bildükten sonra ehillerine müracaat idüp, tahsil-i maarif ve kesb-i tarik-i hakikat için ve ol yidi dá'irenün her birisinde niçe şekiller görünür; vakı'alarında bunların

* «Nefsini bilen Rabbini bilir» mealinde Hadis.

her birisin bir dâire içinde tertib it-
dük. Beyân olunur. Bi-avni'llehi Ta'âlâ.
Ol yidi sıfatun evvelkisi emmâredür.

İkincisi Levvâmedür.

Üçüncüsü Mülhimedür.

Dördüncüsü Mutma'innedür.

Beşincisi Raziyyedür.

Altıncısı Marziyyedür.

Yidindisi Sâfiyyedür, diyü ad virdiler.

Bu sıfatlar için, yidi dâire va'z ey-
ledük; müşkilleri her sıfatun dâiresin-
de zikroinmuş olunur. Bu sıfatlar ile
insân muttasıf olsa kangı günâhı irtikâb
etmişdür bunların ahvâli beyân
olunur.

Evvelki dâire nefsi Emmâredür :

İnsan rü'yasında bu zikr olunan
hayvanların şeklin görse, emmâre
şekli olur, bu sıfat ile muttasıf olur.
Hızır ve fil ve kelb ve yılan ve akreb
ve fare ve merkeb arısı ve bunların
emsâli... ve daracık sokaklar ve or-
manlar ve dükkânlar ve uçurum yir-
ler ve bunun emsâli... Ve meyhâne
ve bozahâne ve bulanık sular ve bun-
ların emsâli... Cem'ı bu makûleler,
emmâre sıfatlarıdır. Bu sıfatla mutta-
sıf olıcak, nefsün ziyâde hevâya tâbi
olmak şekli olur. Perhiz olmak gerek-
dür. Bunları izâle, tevhid ve tasfiye-i
nefsle olur. Tevhid, «Lâilâhe İlla'llah»
dur.

Evvelâ, nefsi emmâre sıfatların-
dan bir insan rü'yasında hızır görse
haram sıfatıdır. Ve kelb, gazab sıfa-
tıdır. Ve fil, «acib sıfatıdır. Merkep
arısı nefy olmaz bir amele mübaşeret
sıfatıdır. Ve maymun nemmam sıfa-
tıdır. Ve akreb, lisân-ı 'azâb sıfatıdır.
Ve fare, halkdan mestür olmak ... âb-
hâne, mezbele-i nefsün dünyaya meyli
sıfatıdır. Ve dahı meyhâne, bozahâne,
insan kalbini ve efkârını fâsîde sarf
itmek sıfatıdır. La ilâhe illa'llah nefse
müteallik nesneye mübaşeret sıfatı-
dır. Mehle, bir mekrûha irtikâb sıfa-
tıdır. Süçi içse haram fiili irtikâb sı-
fatıdır. Ve esrâr görse, harama müba-
şeret fikr etmesi sıfatıdır ve dahı bun-

ların emsâli ... Ve emmâ fi'l-cümle
anlamak ihtisâr içündür.

İkinci daire nefsi Levvâmedür :

Bunun şekli, koyun ve bakar ve at
ve deve ve balık ve güvercin ve kaz
ve tavık ve bal arısı ve bunların em-
sâli hayvanatdan ve cemâdatdan me-
selâ yinecek ve pişmiş ta'amlar gibi
ve miveler ve bunların emsâli gibi bu
sıfatları görmek levvame şekli olur.
Ve giyecek ve libaslar ve dōşenecek
esbâb (esvab?) gibi ve yanmaduk
mum ve furunlar ve dükkânlar ve sa-
raylar ve evler ve gemiler ve bunların
emsâli ve şeker ve 'asel ve şerbetler
ve bunların emsâli levvâmedür. Bu
sıfatlar ile muttasıf olup ve bunların
emsâli görünmek, nefsi insânun müş-
kili olur.

Üçüncü dâireye duhûl, ikinci es-
mâ ile olur. Ol, ismullah'dur. Bu taf-
sil, ikinci dâire ki, levvâmedür-ol sı-
fatlarının ahvalin beyân ider.

Rüyasında koyun görse, helâl sı-
fatıdır. Bakar görse, nef'i sıfatıdır.
Deve görse, insân yükse hamûl olmak
sıfatıdır. Ve balık görse helâl nesne
kesb sûretidir. Tavık görse ve göger-
cin ve kaz ve örnek ve bunun emsâli
görse helâle haris olmak sıfatıdır ve
bal arısı ahlâk-ı hamide kesbi sûreti-
dür. Bişmiş ta'am görse nefsin ta'biye-
ti sûretidir. Miveler görse ki, olmuş
ola nefsün hâm olmadan halâs sûreti-
dür. Avlular, saraylar, çarşular bazar
görse bunlar nefsün fi'l-cümle üslûbı
sûretidir. Üçüncü dâire, mülhimedür.
Meselâ sıfatı mülhime, nâkıs insânlar
gibi görünürse 'avret ve kefer ve 'ur-
yân, ışık ve kızılbaş ve melâhide ve
sakalı kırkık ve yoluk ve aksak ayaklı
ve kötürüm ve kulagu sagır ve dilsüz
ve 'arab ve köse ve sarhōş ve bengi ve
harâmî ve muzhık ve cânbâz ve zür-
bâz ve bi-nevâ ve dellâl ve dellâk ve
kassâb ve a'mâ ve şaşı ve dilenci ve
maymuncı ve çanakçı bu sıfatlar ile
muttasıf olup bu şekilleri görse, mül-
hime şeklidir. Bunlardan perhiz lâ-

zımdur. Bunları izâle için esma ki, su-
dûr-ı Hu'dur. Bu isi'ledür ve tafsil dâi-
re-i nâkis insandur. Mülhime dirler.
Bu dâire içinde olan sıfatların ahvâ-
lını beyân idelüm :

Meselâ rû'yasında nâkis insân
görse ve 'avrat, nâkise-i 'uküledür.
Kefere görse, nâkis-ı dindür. Ve ışık,
kızılbaş, râfizi ve melâhide görse, nâ-
kis-ı mezheb şekli olur. Ve sakalı kır-
kık ve yoluk şekli nâkis-ı şer'idür. Ak-
sak ayaklı görmek, Hakk nesneye var-
mamak şeklidir. Kötürüm görmek, em-
ru'llaha asla varmamak şeklidir. Amâ
görmesi, Hakk'a müteallik nesne görüp
söylememek şeklidir. Sagır görmesi
ibadete müteallik nesneyi işitdikden
sonra iltifata itmemesidir. Dilsüz gör-
mek, Hak sözi ketmetmek sıfatıdır.
Arab görse, âherün aybını yüzine söy-
lemek şeklidir. Köse görse, terk-i sün-
net olmak şeklidir. Sarhoş ve bengi
görmek, Işk-ı mecâzi sıfatıdır. Hara-
mî görmek, 'ibadeti saklamamak sıfa-
tıdır. Canbaz, Hokkabaz ve muzhak,
bi-nevâ ... bunları görmek, 'ibadetleri
terk idüp harâma mübaşeret sıfatıdır.
Dellâl, Dellâk ve kassâb görse, dellâl-i
kizb sıfatıdır. Dellâk, nazarda perhiz
itmek sıfatıdır. Kassâb, rahmi ol-
mamak sıfatıdır. Şaşı görmek, tarik-i
müstakımı koyu, bâtil yola gitmek sı-
fatıdır. Bu sıfatın izalesi Hu ismine
iştigâl ile olur.

Dördüncü dâire, mutmainne; kâmil
insân sıfatıdır.

Meselâ, Kur'an-ı Azim ve peygam-
berler ve pâdişahlar ve müftiler ve me-
şâyih-ı âzâm ve kadılar ve imâmlar
ve hâtibler ve ulemâ ve sulehâ ve ka'
be ve Medine ve Kudus ve cami' ve
mesacid ve medâris ve mektebler ve
mesken-i suleha ve sancak ve alem ve
yay ve ok ve bıçak ve kılıç ve tüfenk
ve top ve tesbih ve kitâblar ve bunun
emsâli mutmainne şeklidir. Mürid olan
kimesne bu dâireye, sülûkdan sonra
bir aher dâireye vuslat için reşid olan
kimesneden Hakk ismine meşgûl ol-

mak lazım ve ehemmdür. Bu tafsil,
dördüncü dâiredeki mutmainnedür. Bu
dâire, görinen suver-i eşkâlden ve ru-
mûzın beyân ider. Bu dâireden vâki'
olan kâmil insândan mesela rüyâsın-
da, Kur'an-ı Azim görse, ve okusa, tas-
fiye-i kalb sûretidür. Lakin kangı sûre-
yi okursa ona göre tabir olunur. Pey-
gamberler görse, İslâmda kuvvet ve
bunlara tâbiyyet sıfatıdır. Pâdişahlar
görse, vücudunu tasarruf sûretidür.
Müftiler görse, nefsi hayra delâlet sı-
fatıdır. Meşâyih görse, nefsi irşâd sı-
fatıdır. Kadılar kalbine ve .....na,
ahkâm-ı ilahî tenfil sûretidür. İmâm-
lar ve hâtibler ve ulemâ ve suleha gör-
se, emrullah'a itaat sıfatıdır. Ka'be ve
Medine ve Kudus görse kalbin tahare-
ti sıfatıdır. Câmii ve mescid görse,
misli zelk'dür sancak ve alem ve ok
ve yay ve top, tüfenk ve savaş-ı şey-
taniyyenin za'afı sıfatıdır. Bu dâirenün
muktezası budur ki, ehl-i irşâddan
Hakk ismine meşgûl olmak lazım ge-
lür. Dâire-i ahire vuslat için.

Beşinci dâire Raziyye'dür. Sıfatla-
rın beyân ider. Sıfat-ı Raziyye, mese-
lâ, melâike ve vildân ve Huriler ve Cen-
net ve hulle ve Burak. Bunlar raziyye
sıfatlarıdır. Bunları görmek, ve bu sı-
fatlar ile muttasıf olan ferid olur. Hakk
ismine meşgûl olma gı ilkâ ile aher
dâireye zuhûr ve sülûk için bu tafsil
beşinci dâire-i Raziyye'de vâki' olan
sıfatın ahvâlin beyân ider. Sıfat-ı, Ra-
ziyye, meselâ vildân ve Huriler ve cen-
net ve melâike görse, kemâl-i 'akl ve
kurbet-ı, ilah sıfatıdır. Bunları görmek,
tahsil-i ma'arif olursa, mürşid olan ki-
mesneye müracaat lazımdır. Hay is-
mine meşgûl olmak lazımdır. Dâire-i
âhere tahsil için.

Altıncı dâire, Marziyye'dür. Sıfat-ı
marziyye, seb'a-i semavât ve gün ve
ay ve yıldız ve yıldırım ve nar ve ya-
nar ve mumlar ve kandiller ve gök
gürültüsü. Bunlar marziyye sıfatıdır.
Mürid, mürşidden bu dâireye vüsülün-
den sonra aher dâireye sülûk için

Kayyüm ismin telkin idüp meşgûl ola. Bu tafsil, altıncı daire-i marziyyede olan sıfatın ahvâlin beyân ider. Sıfat-ı marziyye dâiresinde vâki' olan nesnelere insân rüyâsında görse, meselâ seb'a-i semavât gibi cânib-i Hakk'a dâima nazar sıfatıdır. Şems görse, envâr-ı rûhdur. Kamer görse, envâr-ı akıldur. ulduz görse, envâr-ı nefis sıfatıdır. Nâr görse, kesafet izalesi sıfatıdır. Yıldırım görse tenbih sıfatıdır. Bu, sıfat-ı marziyyedir. Mürşid olan kimesneye müracaat lazım olur. Aher dâireye sülûk için Kayyüm ismine müdâvemet lazımdır.

Yidinci daire, nefis-i safiyyedir :

Nefs-i şafiyye sıfatları, yağmur ve kar ve tolu ve ırmak ve çeşmeler ve kuyular ve deryalar. Bunlar, nefis-i safiyye sıfatlarıdır. Bunları görmek ve keşf-i sülûk dairesidir Mürid olan kimesneye mürşid olan kimesne Kahhâr ismini ta'lim ide. Kat'ı dâirenün dâhilinde vâki olan sıfatın tafsili budur ki, meselâ insân yağmur görse Rahmetu'llah'dur. Ve kar görse, Rahmet-i mübalagadır. Irmaklar ve çeşmeler,

bunlar ihlâs sıfatlarıdır. Ve kalbin fenâsı sıfatıdır. Ve keşf-i sülûk dâiresidir. Mürid olan kimesneye mürşid Kahhar ismin talim itmek gerekdür.

Temettü'r-risâletü's-şerife. Bi-avnillahi'l-Melikül'l-Vehhab.

1. Msl. Bkz. Mustafa Tatcı, Niyâzi-i Mısri'nin Tasavvufi Bir Rüyâ Tabir-nâmesi, TFA, Ank. 1989; Hasan Avni Yüksel, Türk İslam ve Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst, Ank. 1990 271 syf.
2. Sofyalı Bali Efendi Halveti Şeyhlerindendir. Tasavvufi eserlerinden en meşhuru «Şerh-i Füsûs»tur. M. 1552 yılında vefat etmiş, Sofya'da defnedilmiştir. (Bkz. Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, İst, 1333, C. I, Bâli-i Sofyavi Mad.
3. Kurt Muhammed Efendi'nin hayatı için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., C.I, (Kurd Muhammed Efendi Mad.)
4. Mecmua, tarafımızdan değerlendirilmek üzere dostumuz Esat Köseoğlu'ndan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.